

Welbevinden over de Vriendenkring, Sociale Steun van Ouders en Beste Vrienden, Soort
Onderwijs en Extraversie in Relatie tot Satisfactie over het Sociale Netwerk bij Adolescenten
met een Visuele Beperking

Vivian Lakeman (2552484)

Begeleider: Dr. S. Kef

B-these Pedagogische Wetenschappen

15-06-2017

Vrije Universiteit Amsterdam

Aantal Woorden: 8027

Faculteit Gedrags- en Bewegingswetenschappen

Introductie

In huidig onderzoek werd gekeken naar het sociale netwerk van adolescenten met een visuele beperking en de tevredenheid hierover. Er werd onderzocht wat de samenhang en de voorspellende waarde van welbevinden over de vriendenkring; ervaren sociale steun van ouders en beste vrienden/vriendinnen van de participanten; de mate van gevolgd regulier onderwijs en de persoonlijkheidsdimensie extraversie was met satisfactie over het sociale netwerk. Het doel van dit onderzoek is te verklaren welke factoren van samenhangen met en voorspellend zijn voor de satisfactie over het sociale netwerk van adolescenten met een visuele beperking.

Volgens het International Classification of Functioning, Disability and Health (ICF) model kan menselijk functioneren gezien worden als een wisselwerking tussen gezondheidsproblemen, de factoren binnen de persoon en de context waarbinnen de problemen zich voordoen. Dit model werd aangehouden bij het kiezen van de factoren die werden onderzocht. Er werden variabelen onderzocht uit de context van de persoon (persoonlijkheid) en uit de omgeving van de persoon (o.a. soort onderwijs) genomen.

Onderzoek naar de factoren die van invloed zijn op de satisfactie over het sociale netwerk zijn van belang omdat het opbouwen en onderhouden van een sociaal netwerk bij deze doelgroep in veel opzichten verschilt van hun ziende leeftijdsgenoten. Vooral tijdens de adolescentieperiode, waarbij leeftijdsgenoten steeds belangrijker worden (Erikson, 1968), is het van belang inzicht te hebben in hoe de tevredenheid over het sociale netwerk omhoog gebracht kan worden. Een belangrijk doel tijdens de adolescentie is het verkrijgen van meer autonomie (Erikson, 1968), maar meer autonomie verkrijgen gaat een stuk lastiger wanneer een visuele beperking je in veel opzichten juist afhankelijker maakt.

Het doen van onderzoek naar deze doelgroep, de jongeren met een visuele beperking, lijkt steeds meer in belang te winnen. Al sinds 1994 wordt er in Nederland onderzoek gedaan naar het psychosociaal functioneren en de sociale contacten van Nederlandse jongeren met een visuele beperking. Hierdoor zijn er in de loop der jaren veel data verzameld over allerlei aspecten als werk, romantische relaties, sociale participatie en familie. Binnen huidig onderzoek en binnen onderzoek gedaan in het buitenland wordt steeds meer bekend. De relatie met de variabelen onderzocht binnen dit onderzoek en hun relatie met satisfactie over het sociale netwerk, zijn echter nog onderbelicht gebleven. Ook al is satisfactie over het sociale netwerk al eerder in kaart gebracht, zoals in verband met leeftijd en mate van mobiliteit (Papadopoulos, Papakonstantinou, Koutsoklenis, Koustriava, Kouderi, 2015), het

blijft lastig om resultaten verkregen in het buitenland te generaliseren naar een Nederlandse doelgroep. Ook de mate waarin factoren binnen de adolescent zelf, en factoren vanuit de context waarbinnen de adolescent zich bevindt samengenomen worden binnen een studie, lijkt nog beperkt.

Vanuit maatschappelijk oogpunt zijn er een aantal mogelijke gevolgtrekkingen die dit onderzoek zou kunnen brengen. Ten eerste zou met aantonen van het belang van welbevinden over de vriendenkring en ervaren steun van ouders en beste vrienden/vriendinnen voor satisfactie over het sociale netwerk, een meer gerichte aanpak plaats kunnen vinden. Hiermee wordt bedoeld dat wanneer jongeren bijvoorbeeld ontevreden zijn over hun sociale netwerk, men meer een idee heeft waar zich op te richten voor het verminderen van deze ontevredenheid. Ten tweede zou, wanneer er een verband zou bestaan tussen het soort gevolgd onderwijs en satisfactie over het sociale netwerk, dit mee kunnen wegen in de beslissing over of een adolescent wel of niet naar het speciaal onderwijs gaat. Ten slotte werd gekeken naar een factor binnen de persoon zelf, de persoonlijkheidsdimensie extraversie. Wanneer extraversie een grote, bepalende rol zou spelen in het bepalen van de satisfactie over het sociale netwerk, betekent dit dan niet dat interveniëren in dit proces een stuk minder effectief is dan gedacht? Ligt het dan niet al voor een groot deel 'vast' hoe tevreden iemand is?

Abstract

In dit onderzoek wordt gekeken naar de satisfactie over het sociale netwerk bij adolescenten met een visuele beperking. Met behulp van verzamelde data over het welbevinden over de vriendenkring; de sociale steun van ouders en beste vrienden/vriendinnen; het soort gevolgde onderwijs en de persoonlijkheidsdimensie extraversie, werd gekeken naar het mogelijke verband met de satisfactie over het sociale netwerk bij deze doelgroep. Ook werd onderzocht of bovenstaande factoren voorspellende waarde hebben voor de satisfactie over het sociale netwerk. Onderliggend aan de keuze van de factoren ligt het International Classification of Functioning, Disability and Health (ICF) model. Volgens dit model bestaat het menselijk functioneren uit factoren binnen de persoon zelf en uit factoren uit de context waarin de persoon zich bevindt. Gegevens werden verzameld met behulp van telefonische interviews. De deelnemers varieerden in leeftijd tussen de 17 en 24 jaar (N = 77). Zij hadden uiteenlopende visuele beperkingen. Er werd gebruik gemaakt van correlatieanalyses en een multiële lineaire regressieanalyse om de invloed en het verband van deze factoren te onderzoeken. Er bleek significante samenhang tussen welbevinden over de vriendenkring en sociale steun van ouders en beste vrienden/vriendinnen met satisfactie over het sociale netwerk te zijn. Zowel extraversie als de mate van gevolgd regulier onderwijs bleken niet significant samen te hangen met satisfactie over het sociale netwerk. Daarbij bleken zowel welbevinden over de vriendenkring als sociale steun van ouders voorspellende waarde te hebben voor de hoogte van de satisfactie die de adolescenten ervaren. Deze bevindingen hebben implicaties voor het begrip over het sociale leven van adolescenten met een visuele beperking. Binnen dit onderzoek bleken factoren binnen de adolescent zelf (extraversie) minder van invloed dan contextuele factoren. Dit zou kunnen betekenen dat interventies bijvoorbeeld meer op steun van ouders en factoren binnen de vriendenkring kunnen worden gericht, in plaats van op de adolescent zelf. Generalisatie is door de kleine steekproefgrootte echter beperkt mogelijk.

Abstract

In this study the satisfaction of the social network of visually impaired adolescents was examined. Data were collected about how the adolescents feel about their group of friends, parents' and friends' social support, the kind of education the adolescents have had and the personality dimension of extraversion. Subsequently, the relations between these factors and the satisfaction of the social network of these adolescents were examined. It was also examined whether these factors had any predictive value for the satisfaction of the social network. The theoretical model used for this study is the International Classification of Functioning, Disability and Health (ICF) model. The ICF-model assumes that human functioning can be explained by factors within the person and by contextual factors. Data were collected using telephone interviews. The participants' ages ranged between 17 and 24 years ($N = 77$). Participants from all levels of visual impairment were included. Correlation-analyses and a multiple linear regression were used to examine the relations and predictive value of these factors. There were significant correlations between how the adolescents felt about their group of friends and social support of parents and best friends with satisfaction of the social network. Next, it appeared that how the adolescents felt about their group of friends' and parents' social support were predictive of the satisfaction about the social network of visually impaired adolescents. However, the extent to which adolescents had followed regular education and the personality dimension of extraversion didn't show a significant relation with satisfaction of the social network. These findings have implications for the overall understanding of the social lives of visually impaired adolescents. Within this study, factors within the adolescent didn't appear to be of significant value in relation to the satisfaction of the social network. This could mean that possible interventions should focus more on parental support and factors regarding the group of friend, instead of factors within the adolescent himself. However, the scope for generalization is limited, because of the small sample size of this study.

Welbevinden over de Vriendenkring, Sociale Steun van Ouders en Beste Vrienden, Soort
Onderwijs en Extraversie in Relatie tot Satisfactie over het Sociale Netwerk bij Adolescenten
met een Visuele Beperking

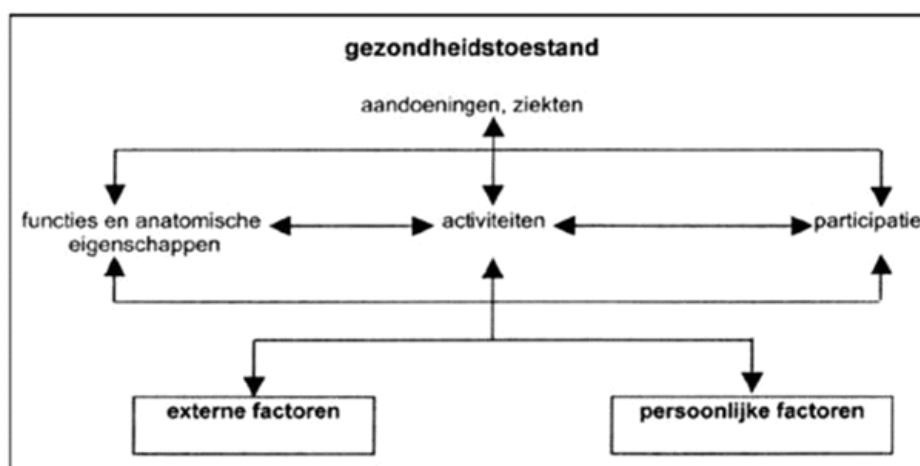
Theoretische inleiding

International Classification of Functioning, Disability and Health (ICF) model

Het ICF-model van de Wereldgezondheidsraad is een manier om het functioneren van mensen, en de problemen die hierin kunnen voorkomen te beschrijven (WHO, 2002). Het ICF-model beschrijft het menselijk functioneren vanuit drie verschillende perspectieven (zie Figuur 1):

1. Het perspectief van het menselijk organisme
2. Het perspectief van het menselijk handelen
3. Het perspectief van de mens als deelnemer aan het maatschappelijk leven

Deze perspectieven vallen uiteen in de domeinen: classificatie van anatomische eigenschappen en functies van het organisme (bijvoorbeeld: oogstructuren); en activiteiten en participatie (onder andere: leren en kennis kunnen toepassen, interacties met anderen en relaties, maatschappelijk leven, mobiliteit). Het ICF omvat daarbij externe factoren als technologie, diensten en houdingen, die de domeinen positief of negatief kunnen beïnvloeden. Op deze manier kan het menselijk functioneren beschouwd worden als een wisselwerking tussen gezondheidsproblemen (in dit geval: een visuele beperking), de factoren binnen de persoon en de context waarbinnen de problemen zich voordoen. Dit model biedt voor dit onderzoek daarom een gunstig theoretisch kader aangezien de samenhang en het effect van factoren binnen de adolescent (extraversie) worden meegenomen, als ook het effect van factoren in zijn of haar omgeving (onder andere: soort onderwijs, sociale steun). Hieruit volgt dat door te kijken naar factoren uit verschillende domeinen kan worden onderzocht hoe het komt dat de ene adolescent bijvoorbeeld meer satisfactie over zijn/haar sociale netwerk ervaart dan de andere adolescent.

Figuur 1. Schematische weergave van het ICF-model

Visuele beperking

Een visuele beperking heeft betrekking op een vermindering van het gezichtsveld en/of de gezichtsscherpte. (Gringhuis, Moonen, Van Woudenberg, 2010). Er is sprake van slechziendheid wanneer iemand een gezichtsscherpte, ondanks correctie met een bril of contactlenzen, heeft van 0.3 of minder, of wanneer het gezichtsveld 30 graden of minder is. Er is sprake van blindheid wanneer de gezichtsscherpte voor veraf minder is dan 0.05 en/of het gezichtsveld minder dan 10 graden is. De gezichtsscherpte, ook wel visus genoemd, is een maat om te bepalen hoeveel details iemand nog kan onderscheiden. Het gezichtsveld houdt in hoeveel iemand nog kan zien zonder het hoofd of de ogen te bewegen. Slechziendheid komt vaker voor dan volledige blindheid. Men kan echter niet spreken over één soort visuele beperking (Gringhuis et. al., 2010). Want naast dat de kwaliteit van de gezichtsscherpte en het gezichtsveld sterk uiteen kunnen lopen, kan bijvoorbeeld ook de oorzaak van de visuele beperking of wanneer de visuele beperking zich aanvangt erg per persoon verschillen. Daarbij kan een visuele beperking bijvoorbeeld een neurale (aangeboren) aandoening zijn, maar het kan ook ontstaan door een beschadiging aan het oog door een operatie of een ongeluk. In Europese landen hebben waarschijnlijk gemiddeld drie per 10.000 kinderen een visuele beperking (Gringhuis et. al., 2010).

Adolescentie

Het woord 'adolescentie' is afgeleid van het Latijnse 'adolescencia', wat vroeger in Rome werd gebruikt om jongeren van 17 tot 30 jaar mee aan te duiden (De Wit, Van der Veer, Slot, 1995). De adolescentieperiode is een overgang tussen de kindertijd en de

volwassenheid, globaal genomen tussen de 12 en 22 jaar (De Wit et. al.,1995). Daarbij is een van de belangrijkste kenmerken van deze periode dat de adolescent zich in toenemende mate losmaakt van zijn ouders en het gezin en een eigen identiteit ontwikkelt (Erikson, 1968). Andere belangrijke ontwikkelingen in deze periode zijn daarbij onder andere lichamelijke en biologische veranderingen (ontwikkeling geslachtsorganen, lichaamshaar) en ontwikkelingen met betrekking tot het intelligent functioneren (sociale cognitie). Volgens de Wit et. al. (1995) is er een onderscheid mogelijk tussen drie fasen binnen de adolescentieperiode, met daarbij horend verschillende ontwikkelingen:

1. de vroege adolescentie: lichamelijke rijping, psychoseksuele ontwikkeling en eerste losmaking van ouders;
2. de midden-adolescentie: experimenteren met allerlei keuzemogelijkheden;
3. de late adolescentie: steeds meer verplichtingen aangaan met betrekking tot de maatschappij en persoonlijke relaties.

Hoe de adolescent zich precies ontwikkelt is echter afhankelijk van de interactie tussen factoren van het individu zelf en omgevingsfactoren (De Wit et. al., 1995). Dit proces wordt ook wel transactioneel genoemd, aangezien de adolescent niet alleen zelf wordt beïnvloed door zijn omgeving, maar zelf ook zijn omgeving vormt, beïnvloedt en selecteert.

Sociaal netwerk en sociale steun

Sociale steun valt altijd binnen een van de volgende vier categorieën (Hinson Langford, Bowscher, Maloney, Lillis, 1997):

1. Emotionele steun: het bieden van verzorging, empathie, liefde en vertrouwen (House, 1981; Cronenwett, 1985; Krause, 1986).
2. Instrumentele steun: het bieden van diensten of producten zoals het bieden van financiële steun (House, 1981; Tilden & Weinert, 1987).
3. Informationele steun: het bieden van informatie aan de ander in tijden van stress (House, 1981; Krause 1986).
4. Taxatie steun: het bieden van informatie die van belang is voor de zelf-evaluatie (House, 1981).

Het sociale netwerk is de structuur van een proces, waarvan sociale steun de functie is (Hinson Langford et. al., 1997). Met behulp van het sociale netwerk, kan dus sociale steun worden geboden. In de literatuur zijn diverse constructen bekend die worden beïnvloed door

de sociale steun, zoals: persoonlijke competentie, erkenning van eigenwaarde, verminderde angst- en depressieve klachten en het psychologisch welzijn (Hinson Langford et. al., 1997). Daarbij wordt er al vanaf 1994 onderzoek gedaan naar onder andere het psychosociaal functioneren en de sociale contacten van jongeren met een visuele beperking in Nederland. Dit is een longitudinaal onderzoek met verschillende deelonderzoeken. MentorSupport, het onderzoek gebruikt voor huidig onderzoek, maakt hier deel van uit.

Een van de kenmerken van de adolescentieperiode is het toenemend belang van leeftijdsgenoten. Volgens de theorie van Erikson (1968) is de adolescentie namelijk een levensfase waarin de adolescent zoekt naar een middenweg tussen wat hij zelf wilt en wat de omgeving van hem eist tijdens vervulling van verschillende sociale rollen. Het verkrijgen van een eigen identiteit is hierbij het ‘einddoel’. Bij adolescenten met een visuele beperking verloopt dit proces echter anders. Zo kan het verkrijgen van meer autonomie bijvoorbeeld lastiger zijn door de visuele beperking, omdat de visuele beperking juist meer afhankelijkheid met zich meebrengt. Dat het proces van het verkrijgen van meer autonomie anders verloopt, zou men deels af kunnen leiden uit de gemiddeld kleinere persoonlijke netwerken. Zo bleek onder andere dat adolescenten met een visuele beperking een persoonlijk netwerk hadden van gemiddeld 15 personen, terwijl dit netwerk bij hun ziende leeftijdsgenoten gemiddeld uit 15 tot 20 personen bestond (Kef, 1997). Maar een ander verloop van de adolescentie, of een gemiddeld kleiner persoonlijk netwerk, betekent daarmee niet dat er geen satisfactie over het sociale netwerk kan bestaan. Binnen de psychopathologie wordt bijvoorbeeld onderzocht wanneer bepaalde stoornissen bij individuen optreden. Risico- of beschermende factoren kunnen ervoor zorgen dat er een stoornis optreedt of dat een individu zich succesvol verder ontwikkelt (Sroufe & Rutter, 1984). Risicofactoren leiden hierbij dus niet altijd tot problemen in de ontwikkeling. Beschermende factoren kunnen juist zorgen voor veerkracht.

Er is eerder al onderzoek gedaan naar satisfactie over het sociale netwerk bij Griekse individuen tussen de 16 en 50 jaar (Papadopoulos, Papakonstantinou, Koutsoklenis, Koustriava, Kouderi, 2015). Een van voorspellers voor satisfactie met het sociale netwerk bleek in dit onderzoek de leeftijd van de deelnemers. Zo bleken oudere deelnemers vaak minder ondersteuning te krijgen en hier ook minder tevreden over te zijn. Ook de mate van mobiliteit leek in dit onderzoek een significante voorspeller voor minder positiviteit over praktische en emotionele ondersteuning. Verder bleek dat een grotere vriendengroep niet veel zei over de mate van ondersteuning die participanten kregen. Maar wanneer deelnemers meer close-vrienden hadden, waren ze wel tevredener over de ondersteuning die ze kregen. Uit eerder onderzoek van Kef (2002) kwam daarbij ook dat aspecten als de inhoud en de kwaliteit

van relaties belangrijker waren voor het welzijn van adolescenten, dan de grootte van het netwerk. De resultaten van bovenstaand Grieks onderzoek zijn echter lastig te vertalen naar adolescenten met een Nederlandse nationaliteit. Ten eerste was slechts een gedeelte van de steekproef die werd genomen in het onderzoek van Papadopoulos et. al. (2015) adolescent, en ten tweede gaat het niet over adolescenten in Nederland, maar in Griekenland. Hier kunnen bijvoorbeeld omstandigheden als onderwijs of gezondheidszorg en begeleiding anders zijn. Dit maakt het lastig om bovenstaande resultaten te generaliseren naar Nederlandse jongeren.

Met betrekking tot hoe adolescenten zich voelen in hun vriendschapsrelaties, biedt het onderzoek van Kalksma (2005) veel inzichten. Van de 77 Nederlandse deelnemers met een visuele beperking bleek het merendeel (79%) niet bang te zijn om in de steek gelaten te worden door vrienden, of moeite te hebben met afhankelijkheid van vrienden. Een aantal deelnemers (29%) maakte zich in verschillende mate zorgen over dat anderen minder om ze gaven dan zij om de ander. Daarbij vonden veel (73%) deelnemers het in enige mate van belang om onafhankelijk en zelfstandig te blijven in een vriendschap. Meer dan een derde van de onderzoeksgroep ervaarde daarbij geen moeilijkheden met vriendschappen die samenhangen met hun visuele beperking. Het bleek zelfs dat 80% zelden of nog nooit had meegemaakt dat de visuele beperking het aangaan van een vriendschap in de weg zat. Wel merkte een groot aantal deelnemers iets van vooroordelen van anderen. Over het geheel genomen leek het echter alsof er vooral positieve gevoelens in de context van vriendschappen werden ervaren. Moeilijkheden die verder ervaren werden waren onder andere het niet mee kunnen praten over alle onderwerpen, niet met alle activiteiten mee kunnen doen of bijvoorbeeld het gevoel ervaren je te moeten bewijzen. Er waren echter bijna geen verschillen tussen blinde en slechtziende jongeren in de mate van ervaren problemen. Ten slotte bleek uit dit onderzoek met betrekking tot welbevinden over de vriendengroep, dat jongeren die zich gelukkiger voelen, gemiddeld ook meer vrienden hebben ($r = .25, p = .03$) en hun vriendschappen daarbij actiever onderhouden ($r = -.36, p = .00$). De relatie met satisfactie over het sociale netwerk werd echter niet onderzocht.

Het belang van het sociale netwerk bij adolescenten met een visuele beperking komt uit meerdere onderzoeken naar voren. Zo bleek bijvoorbeeld dat hoewel zowel bij ziende adolescenten als bij adolescenten met een visuele beperking ouders een grotere bron van ondersteuning waren dan leeftijdsgenoten, leeftijdsgenoten toch van significant groter belang waren voor het welzijn bij adolescenten met een visuele beperking (Kef & Deković, 2004). Deze significante positieve lineaire relatie tussen steun van leeftijdsgenoten en welzijn was er niet bij de groep ziende adolescenten. Het lijkt dus zo te zijn dat peer-support van groter

belang is bij adolescenten met een visuele beperking, maar onduidelijk is hoe adolescenten dit grotere belang zelf beoordelen en of ze hier tevreden over zijn.

Onderwijs

Op 1 augustus 2014 is in Nederland de Wet passend onderwijs ingevoerd. De invoering van deze wet betekende een nieuwe organisatie van het onderwijs aan leerlingen die meer ondersteuning nodig hebben. Het idee achter de Wet passend onderwijs is dat meer kinderen in het regulier onderwijs kunnen blijven, en dat extra ondersteuning meer binnen dit kader geboden kan worden (Van der Wout & Beliaeva, 2015). In Nederland krijgen ongeveer 3000 kinderen en jongeren tussen de 3 en 20 jaar begeleiding, maar het grootste gedeelte van deze kinderen (75%) neemt deel aan een reguliere onderwijsvorm (Bartiméus & Visio, 2012). De rest gaat naar een onderwijsinstelling van Bartiméus of Visio. Voordelen van onderwijs op een reguliere school zijn bijvoorbeeld dat kinderen in hun eigen buurt naar school kunnen en dus vrienden kunnen maken die in de buurt wonen (Bartiméus & Visio, 2012). Zij kunnen vaak naar verloop van tijd zelfstandig naar school gaan en gaan daarbij naar dezelfde school als hun broertjes of zusjes. Maar bij onderwijs op een speciale school zijn voordelen onder andere dat kinderen niet de enige zijn met een visuele beperking en ze zo bijvoorbeeld oplossingen voor herkenbare problemen van klasgenoten kunnen overnemen. Ook wordt het onderwijs en de begeleiding specifiek op ze toegespitst, waardoor het zo het beste bij de individuele leerling past. Er wordt bijvoorbeeld ingespeeld op mogelijkheden om het visuele vermogen te vergroten en er zijn speciale materialen aanwezig. Ongeveer de helft van de leerlingen met een visuele beperking in het speciaal onderwijs heeft naast de visuele beperking nog een andere beperking of aanvullende problematiek, zoals een verstandelijk beperking of gedragsproblematiek. Sommige leerlingen blijven hun hele schoolloopbaan op het speciaal onderwijs, maar leerlingen kunnen ook bijvoorbeeld later doorstromen naar het reguliere onderwijs. Blinde adolescenten volgen ook vaker speciaal onderwijs of een combinatie van speciaal- en regulier onderwijs, terwijl adolescenten die slechtziend zijn vaker alleen regulier onderwijs gevolgd hebben (Fisher Exact test = 4.72, $p < .001$) (Kalksma, 2005).

Het hebben van een visuele beperking binnen het regulier onderwijs lijkt vaak succesvol te verlopen. Zo gaven Australische adolescenten met een visuele beperking die naar een reguliere school gingen aan zich 80% van de tijd geaccepteerd te voelen (Jessup Bundy, Broom, Hancock., 2016). Wanneer zij het gevoel hadden er niet bij te horen, voelden zij zich eerder eenzaam. Daarbij werd het gevoel erbij te horen vooral versterkt door het hebben van

een grote groep vrienden. Een extra beperking droeg echter sterk bij aan het gevoel er niet bij te horen. Wat in dit onderzoek, en uit onderzoek van Datta & Talukdar (2015) bleek, was dat adolescenten met een visuele beperking in het regulier onderwijs zich wel veel met ziende leeftijdsgenoten vergelijken. Dit droeg soms bij aan een lager zelfconcept (Datta & Talukdar, 2015). Verder bleek uit grootschalig onderzoek naar het zelfvertrouwen van Finse adolescenten met een visuele beperking in een reguliere klas, dat zij niet van hun ziende leeftijdsgenoten verschilden in zelfvertrouwen (Huurre & Komulainen, 1999). Vooral het hebben van meer vrienden, er makkelijker bij horen en snel vrienden maken zorgden hier voor een toename in zelfvertrouwen bij beide groepen. Het gegeven dat adolescenten met- en zonder visuele beperking niet verschillen in de mate van zelfvertrouwen werd later ook bevestigd in het onderzoek van Garaigordobil & Bernarás (2009). Meer ervaren sociale steun van klasgenoten bij adolescenten met een beperking hing ook samen met minder depressieve- en angstklachten en meer zelfvertrouwen (Varni, Setuguchi, Rubenfeld Rappaport, Talbot, 1999).

Ten slotte bleek uit Nederlands onderzoek onder 79 adolescenten met een visuele beperking dat binnen deze groep de overgrote meerderheid (75%) van de deelnemers hun vrije tijd doorbracht met leeftijdsgenoten zonder een visuele beperking (Kalksma, 2005). Slechts 10% van de deelnemers had een vriendengroep die voornamelijk uit leeftijdsgenoten met een visuele beperking bestond. Dit zou kunnen betekenen dat satisfactie met het sociale netwerk wellicht niet afhangt van contact met leeftijdsgenoten die ook een visuele beperking hebben.

Persoonlijkheid

Persoonlijkheidseigenschappen zijn karakteristieken die beschrijven hoe mensen van elkaar verschillen (Larsen, Buss, Wismeijer, 2013). Men kan het ook wel beschouwen als de gemiddelde neigingen van een persoon. Persoonlijkheid is iets wat men met zich meedraagt in de loopt der tijd en bij verschillende situaties. Volgens het interactionele model kunnen gebeurtenissen mensen overkomen, maar bepalen persoonlijkheidsfactoren de invloed die deze gebeurtenissen hebben op mensen (Larsen et. al., 2013). Zo heeft stress volgens deze visie bijvoorbeeld invloed op hoe men omgaat met ziekte. Eenzelfde gebeurtenis kan twee verschillende personen overkomen, maar men kan de gebeurtenis toch totaal verschillend benaderen.

Het model dat het meest wordt gebruikt om persoonlijkheid te beschrijven is het vijf-factoren model. Dit model wordt ook wel de Big Five genoemd. Het vijf-factoren model

bestaat uit de factoren *Extraversion* (extraversie), *Agreeableness* (anderen helpen), *Conscientiousness* (zorgvuldigheid), *Emotional Stability* (emotionele stabiliteit) en *Openness-intellect* (openheid voor nieuwe ervaringen) (Goldberg, 1990). Dit is ook het model dat onderliggend is aan de test die de deelnemers van dit onderzoek krijgen.

Er is al bekend dat mannen en vrouwen onderling verschillen op een aantal facetten van de persoonlijkheidseigenschap extraversie. Onderzoek naar gender verschillen onder 50 verschillende culturen liet zien dat er een klein effect van geslacht is ($d = .15$) op extraversie (McCreae, Terracciano et. al., 2005). Er is echter nog weinig bekend over de samenhang tussen extraversie bij adolescenten met een visuele beperking en de rol hiervan bij de satisfactie over het sociale netwerk.

In het onderzoek van Garaigordobil & Bernarás (2009) werd gekeken naar de persoonlijkheid van adolescenten met- en zonder een visuele beperking. Het bleek dat adolescenten met een visuele beperking alleen hoger scoorden op de persoonlijkheidsdimensie *agreeableness* ($d = .45-.70$). Er was geen verschil tussen de extraversie scores. Wel bleek er een positief verband te zijn tussen extraversie en zelfconcept en zelfvertrouwen. Ook werd er een verband gevonden tussen hoe veel psychopathologische symptomen adolescenten ervaarden, en de hoogte van hun score op de persoonlijkheidsdimensie extraversie. Dit verband deed vermoeden dat een hogere score op extraversie in verband zou kunnen staan met een lager risico op het hebben van bijvoorbeeld weinig zelfvertrouwen of meer psychopathologische klachten. Verder bleken extraverte ziende individuen, in vergelijking met introverte personen, meer contact met hun sociale netwerk te hebben en ze hadden daarbij ook een groter sociaal netwerk. Er bleek echter geen sprake te zijn van meer tevredenheid over het netwerk bij extraverte personen, aangezien zij aangaven de mensen in hun netwerk oppervlakkiger te zien en kennen (Swickert, Rosentreter, Hittner, Mushrush, 2002). Onduidelijk is hiermee echter nog welke rol extraversie speelt in de satisfactie over het sociale netwerk bij adolescenten met een visuele beperking.

Onderzoeksvragen en hypothesen

Veel factoren over het sociale netwerk bij adolescenten met een visuele beperking zijn in kaart gebracht. Bijvoorbeeld de grootte van het netwerk (Kef, 1997) en diverse aspecten over hoe adolescenten zich voelen over vriendschapsrelaties (Kalksma, 2005). Er zijn echter nog gaten te vinden in de literatuur, zoals wanneer het gaat de over satisfactie over het sociale netwerk en waar dit mee samenhangt. Ook onderzoek met als basis het ICF-model, waarbij zowel factoren binnen de persoon zelf als uit de context van de persoon worden meegenomen,

lijkt nog te ontbreken. Het lijkt van belang om de invloed van dit soort factoren in kaart te brengen, om zo bijvoorbeeld de satisfactie over het sociale netwerk te kunnen verhogen. Veel bestaand onderzoek is niet in Nederland uitgevoerd, of bij volwassenen en niet bij adolescenten. Hierdoor zijn de resultaten moeilijker generaliseerbaar naar adolescenten met een Nederlandse nationaliteit en een visuele beperking. Er wordt daarom onderzocht wat de samenhang en de relatie van welbevinden over de vriendenkring, de ervaren sociale steun van ouders en beste vrienden/vriendinnen, het soort onderwijs dat de adolescent heeft gevolgd en de persoonlijkheidsdimensie extraversie, is met satisfactie over het sociale netwerk. De beoogde onderzoeksvragen luiden:

- Wat is de samenhang van het welbevinden over de vriendenkring, de ervaren sociale steun van ouders en beste vrienden/vriendinnen, het soort onderwijs dat de adolescent heeft gevolgd en de persoonlijkheidsdimensie extraversie, met satisfactie over het sociale netwerk?
- Voorspellen een hoger welbevinden over de vriendenkring, meer ervaren sociale steun van ouders en beste vrienden/vriendinnen, regulier onderwijs en een hogere score op extraversie, meer satisfactie over het sociale netwerk?

Hierbij werd verondersteld dat (1) er een hoge samenhang is tussen welbevinden over de vriendenkring, ervaren sociale steun van ouders en beste vrienden en vriendinnen en een hogere score op extraversie met satisfactie over het sociale netwerk; (2) een hoger welbevinden over de vriendenkring en een hogere score op extraversie, meer satisfactie over het sociale netwerk voorspellen.

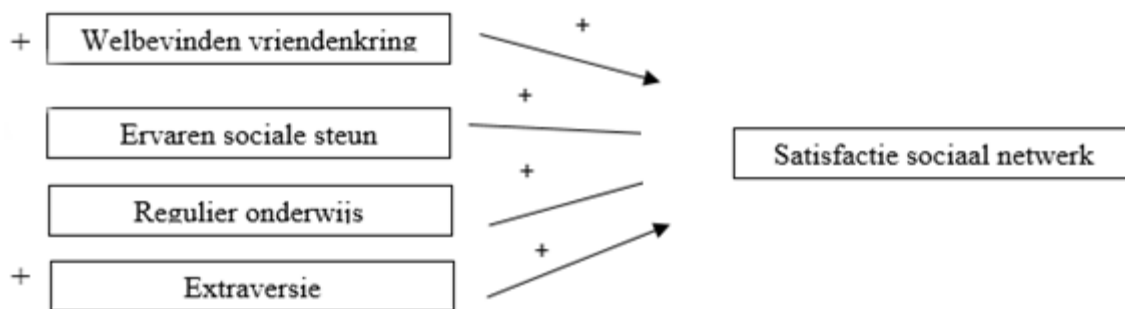
Een hoger welbevinden over vriendenkring zou meer satisfactie over het sociale netwerk kunnen voorspellen omdat aangenomen wordt dat leeftijdsgenoten een alsmar grotere rol spelen gedurende de adolescentie (De Wit, Van der Veer & Slot, 1995). Hierdoor spelen leeftijdsgenoten wellicht ook een grote rol bij het bepalen van de tevredenheid over het bredere sociale netwerk. Daarbij komt dat welbevinden over de vriendenkring waarschijnlijk hoog correleert met satisfactie over het sociale netwerk, omdat de vriendengroep dus steeds meer van belang is tijdens de adolescentie. Uit meerdere onderzoeken (Kef, 2002; Papadopoulos et. al., 2015) kwam echter dat een groter sociaal netwerk niet van belang hoeft te zijn voor het welzijn van adolescenten of de tevredenheid van adolescenten over de ondersteuning die ze krijgen. Juist het hebben van meer close-vrienden in plaats van een grote vriendengroep bleek voorspellend te zijn voor meer tevredenheid over gekregen ondersteuning. Daarom werd ook verwacht dat ervaren sociale steun van beste vrienden en

vriendinnen correleert met de tevredenheid over het sociale netwerk. Er werd echter niet verwacht dat ervaren sociale steun van beste vrienden en vriendinnen voorspellende waarde heeft voor satisfactie over het sociale netwerk, omdat de variabele welbevinden over de vriendenkring dat op zal heffen. Waarschijnlijk heeft het welbevinden over de vriendenkring meer voorspellende waarde. Doordat beide variabelen over de vriendenkring gaan en het algehele welbevinden een bredere variabele is, zal deze waarschijnlijk meer voorspellende waarde hebben.

Omdat bleek dat ouders nog steeds grote bron van ondersteuning waren bij adolescenten met een visuele beperking (Kef & Deković, 2004) werd verwacht dat er een hoge samenhang is met satisfactie over het sociale netwerk. Dit werd verwacht omdat wanneer ouders hun kinderen wellicht goed advies kunnen geven op sociaal vlak, dit dan doorschiet in de tevredenheid hierover. Door het belang van de steun, hebben de adolescenten er echt iets aan. Maar omdat de steun van leeftijdsgenoten wel van significant belang bleek voor adolescenten met een visuele beperking, en niet bij adolescenten zonder visuele beperking, werd verwacht dat welbevinden over de vriendengroep meer voorspellende waarde heeft dan de steun van de ouders.

Aangezien in meerdere onderzoeken naar voren kwam dat adolescenten met een visuele beperking in het regulier onderwijs niet van hun ziende leeftijdsgenoten verschilden in bijvoorbeeld zelfvertrouwen (Huurre et. al., 1999) en zich vaak geaccepteerd voelden (Jessup et. al., 2016), werd verondersteld een hogere mate van gevolgd regulier onderwijs niet significant meer tevredenheid over het sociale netwerkwerk voorspelt dan meer gevolgd speciaal onderwijs. Daarom werd er ook geen hoge samenhang verwacht.

Bij ziende adolescenten bleek er eerder geen significant verband te zijn tussen meer tevredenheid over het sociale netwerk en extraversie (Swickert et. al., 2002). Dit verband werd wel verwacht bij adolescenten met een visuele beperking omdat verwacht werd dat het sluiten van vriendschappen met anderen zonder visuele beperking lastiger verloopt. Hierdoor zijn wellicht andere persoonlijkheidskenmerken vereist, zoals meer extraversie. Zo kan bijvoorbeeld de gezichtsuitdrukking ervoor zorgen dat iemand beter en sneller begrijpt wat je bedoelt, of zorgen voor meer intimiteit in een relatie. Ook werd verwacht dat extraversie voorspellende waarde zal hebben voor satisfactie over het sociale netwerk.

Figuur 2. Schematische weergave onderzoeksvraag.

Methode

Procedure

De data gebruikt voor dit onderzoek werd verzameld als onderdeel van het project MentorSupport. MentorSupport maakt deel uit van een grootschalig onderzoeksproject van de Vrije Universiteit naar jongeren (15-22) met een visuele beperking (Heppe, Kef, Schuengel, 2015). Door jongeren gedurende een periode van één jaar te koppelen aan een mentor wordt geprobeerd de sociale participatie te vergroten. Het onderzoek is een gerandomiseerd onderzoek met een controlegroep. Hierbij is er sprake van twee experimentele groepen (mentor met- of mentor zonder visuele beperking) en een controle groep (geen mentor). Op deze manier probeert men erachter te komen of jongeren iets hebben aan het krijgen van een mentor voor de vergroting van de sociale participatie.

Adolescenten die voldeden aan de inclusiviteitscriteria, en hun ouders, konden een brochure en informatieve brief vanuit nationale zorginstellingen ontvangen (Bartiméus en Royal Dutch Visio) (Heppe, Kef, Schuengel, 2015). Anderen werden geworven via online advertenties, verspreid via social media en websites. Ook werden brochures verspreid onder organisaties voor mensen met een visuele beperking. Aanmelding kon via de website van Mentorsupport, met behulp van naam en emailadres van de deelnemers. Hier werd naar meer informatie gevraagd over demografische factoren, de visuele beperking en mogelijke andere beperkingen. Wanneer deelnemers aan de inclusiviteitscriteria bleken te voldoen, ontvingen zij en hun ouders (bij leeftijd < 18) een officiële brief en een informed-consent formulier. Inclusiviteitscriteria waren dat deelnemers een visuele beperking moesten hebben, tussen de 15 en 22 jaar oud moesten zijn en in Nederland moesten wonen. Exclusiviteitscriteria waren het hebben van ernstige bijkomende beperkingen en het niet beheersen van de Nederlandse taal.

Na ondertekening (voor deelnemers betekende dit het zetten van een kruis (X) in een

vakje, omdat het wellicht moeilijk zou kunnen zijn om met een visuele beperking een handtekening te zetten) en terugsturen van informed consent en brief ontvingen deelnemers een baseline meting (T1). Deze data werd verzameld door middel van anderhalf uur durende telefonische interviews. De interviews waren gestructureerd met behulp van het programma Qualtrics. De interviews omvatten vragen over een breed scala aan onderwerpen, zoals vragen over achtergrondinformatie, de mobiliteit van deelnemers, satisfactie over het sociale netwerk, zelfperceptie, persoonlijkheid, eenzaamheid, de woon- en leefsituatie en bijvoorbeeld vragen over hulpverlening die de deelnemers ontvangen. De gegevens verkregen via de T1 meting werden gebruikt voor dit onderzoek. Na deze meting werden deelnemers willekeurig verdeeld in een van de groepen: een mentor met visuele beperking, een mentor zonder visuele beperking of geen mentor. Degenen die tot de groep zonder mentor behoorden werden hiervan telefonisch op de hoogte gesteld. De rest van de deelnemers ontving een email.

Met het tekenen van het informed consent formulier gingen deelnemers akkoord met de random verdeling in een van de drie groepen. Voor een eerlijke randomisatie werd gebruik gemaakt van een geautomatiseerde random nummer generator. Hierbij werd geografische nabijheid als factor gebruikt voor gelijke toewijzing in alle gebieden.

Nadat deelnemers gekoppeld waren begonnen zij binnen een maand aan het traject. Direct na beëindiging van het zes maanden durende MentorSupport programma, werd de follow-up meting bij de participanten afgenomen. Na weer zes maanden werd de laatste meting afgenomen. De onderzoekers die de metingen na afloop van het MentorSupport programma afnamen wisten van tevoren niet welke deelnemers (wel een mentor met/zonder visuele beperking of geen mentor) zij toegewezen zouden krijgen. De data verkregen van deze metingen werden niet voor dit onderzoek gebruikt.

Het onderzoeksprotocol voor MentorSupport werd goedgekeurd voor de Ethische Commissie van de Vrije Universiteit (VCW.1310.010). Bij veranderingen binnen de onderzoeksprocedures zal eerst een voorstel worden gedaan aan de Ethische Commissie. Tijdens het onderzoek ontvingen deelnemers een nieuwsbrief over voortgang van het onderzoek. Alle deelnemers ontvangen daarbij een samenvatting van de effecten van MentorSupport wanneer het onderzoek is beëindigd.

Participanten

De 77 deelnemers van het mentorprogramma varieerden in leeftijd tussen de 16 en 24 jaar ($M = 19.9$ $SD = 2$). Tien van de deelnemers waren in een ander land dan Nederland geboren. Alle deelnemers hadden een visuele beperking. In veel van de gevallen (70.1%)

ontstonden de oogproblemen tijdens of vlak na de geboorte. Het soort visuele beperking liep sterk uiteen (zie Tabel 1).

Van de deelnemers gaven er 41 aan naast een visuele beperking, ook nog een andere beperking of chronische ziekte te hebben. Hierbij ging het om o.a. het hebben van hypermobiliteit, slechthorendheid, astma, diabetes, psychische problematiek of bijvoorbeeld een hoge bloeddruk.

Van de deelnemers was 45.5% jongen en 54.5% meisje. 84.4% Volgde op moment van testafname een opleiding en 15.6% niet. De hoogst genoten opleiding varieerde van basisschool, tot een Vwo-opleiding (zie Tabel 1). Met betrekking tot het soort onderwijs dat deelnemers volgden valt te zeggen dat op het moment van testafname 27.3% van de deelnemers deelnamen aan het speciaal voortgezet onderwijs. Deelnemers volgden echter niet altijd hun gehele schoolloopbaan speciaal onderwijs (zie Tabel 1).

Tabel 1

Overzicht Frequenties Gegevens Deelnemers

<i>Geslacht</i>					
Jongen	35				
Meisje	42				
<i>Hoogst voltooide opleiding</i>		<i>Gaat op dit moment naar school</i>		<i>Soort onderwijs in het verleden</i>	
Basisschool	6	Wel	65	Altijd regulier onderwijs	20
				Altijd speciaal onderwijs	16
VMBO	8	Niet	12	Zowel regulier als speciaal onderwijs	41
MBO	2				
HAVO, VWO, MBO-2-4	3				
<i>Ontstaan oogproblemen</i>		<i>Soort oogaandoening</i>		<i>Bijkomende problematiek</i>	
Random geboorte	54	Achromotopsie (kleurenblindheid)	2	Wel	41
Voor 7e levensjaar	11	Caloboma	2	Niet	36
Voor 12e levensjaar	6	Cerebrale Visuele Stoornis (CVI)	2		
Tijdens/na 12 ^e levensjaar	6	Leber	5		
		Microphthalmus	1		
		Netvliesontsteking	2		
		Nachtblindheid	2		
		Glaucoom	2		
		Nystagmus	11		
		Cataract (staar)	2		
		Anders	50		
		Onbekend	10		

Instrumenten

Sociale relaties

Satisfactie over het sociale netwerk werd gemeten met de items: ‘Hoe tevreden ben je met de ondersteuning die je krijgt bij praktische problemen?’ en ‘Hoe tevreden ben je met de ondersteuning die je krijgt bij persoonlijke problemen?’. Deelnemers konden hierbij antwoord geven op een vijf-puntsschaal. Een 1 stond hierbij voor ‘niet tevreden’, een 5 voor ‘heel erg tevreden’. Voor het beoordelen van de satisfactie over het sociale netwerk werd in dit onderzoek de gemiddelde score van deze twee items genomen. De interne consistentie bleek .58, wat laag is. Daarom is de keuze de twee items samen te nemen logisch.

Welbevinden over de vriendengroep werd uitgevraagd als: ‘Hoe voel je je als je denkt aan het onderwerp vriendenkring?’ Waarbij deelnemers konden antwoorden op een tien-puntsschaal. Een 1 betekende dat het slecht met de participant op dit vlak ging, een 10 dat het heel goed ging.

De sociale steun werd gemeten met behulp van de Persoonlijke Netwerk Lijst (Meeus, 1990). Deze vragenlijst bestaat uit zeven items waarbij vragen gesteld worden over sociale ondersteuning m.b.t. vrije tijd, problemen op school en werk en problemen bij sociale relaties. Bij iedere vraag werden telkens 10 sleutelfiguren (o.a. vader, moeder, beste vrienden, familie) uitgevraagd. Bij elke categorie moesten deelnemers op een schaal van 0 tot 100 aangeven hoe belangrijk deze persoon voor hen was. Een 0 betekende dat de persoon niet belangrijk was, een 100 dat de persoon heel belangrijk was. Ook konden deelnemers aangeven dat ze geen personen in die categorie hadden. Voor dit onderzoek werd gekeken naar de score bij de categorieën van de ouders en de categorie de beste vrienden/vriendinnen wanneer adolescenten problemen hebben met sociale contacten of wanneer ze zich alleen voelen. Voor de steun van de ouders wordt het gemiddelde genomen van de scores van beide ouders. Wanneer deelnemers maar één ouder hadden, of alleen een score hadden ingevuld voor een van de ouders, werd alleen die score gebruikt voor de analyse. Wanneer deelnemers geen score hadden ingevuld bij de sociale steun van beste vrienden/vriendinnen werd dit opgegeven als missing data.

Soort onderwijs

Het soort genoten onderwijs werd nagegaan met de vraag: ‘Hoe zit het met je onderwijs soort in het verleden?’. Hierbij moesten participanten een antwoord kiezen dat het beste bij zijn/haar situatie paste. Zij konden kiezen uit de mogelijkheid ‘altijd speciaal onderwijs’, ‘zowel speciaal als regulier onderwijs’ en ‘altijd regulier onderwijs’. De data behorend bij het item ‘Soort Onderwijs’ zijn omgezet naar ordinale data. Op deze manier kan de mate van regulier onderwijs gevolgd hebben meegenomen in de correlatie- en regressieanalyse.

Persoonlijkheid

De persoonlijkheidsdimensie extraversie werd gemeten met behulp van de Nederlandse versie van de Big Five vragenlijst (Goldberg, 1992). Deze bestaat uit 30 items waarbij op een zeven-puntsschaal geantwoord kan worden. Deelnemers kregen telkens een eigenschap te horen, waarvan zij moesten beoordelen in welke mate zij de eigenschap zelf bezaten. Eigenschappen die bij de persoonlijkheidsdimensie extraversie horen zijn ‘Stil’, ‘Gesloten’, ‘Sprakzaam’, ‘Schuchter’ en ‘Teruggetrokken’. Bij deze items moest een cijfer van 1 tot 7 genoemd worden. Een 1 stond hierbij voor ‘klopt helemaal niet’ en een 7 voor ‘klopt helemaal wel’. Een hoge score op een van deze items geeft dus een lage score aan op de persoonlijkheidsdimensie extraversie. De variabelen voor het meten van de persoonlijkheidsdimensie extraversie werden gespiegeld om ervoor te zorgen dat een hoge score op de items gelijk stond aan een hoge score op de variabele extraversie. Vervolgens werd er een nieuwe variabele aangemaakt die het gemiddelde van het construct extraversie weergeeft. De interne consistentie van de gehele vragenlijst varieerde van .68 tot .90 (Branje van Lieshout, Gerris, 2007). De interne consistentie van de items die bij de dimensie extraversie horen was .77 en is daarmee acceptabel.

Data analyse

De analyses zullen worden gedaan met behulp van het programma Statistical Package for Social Scientists 22 (SPSS). Om de eerste onderzoeksvraag te onderzoeken, namelijk of satisfactie van het sociale netwerk samenhangt met welbevinden over de vriendenkring, de ervaren sociale steun van ouders en beste vrienden/vriendinnen, het soort onderwijs en extraversie werd gebruik gemaakt van de *Pearson Product-Moment Correlatie Coëfficiënt*. Hiermee kon worden beoordeeld wat de kracht en richting is van de samenhang tussen deze variabelen.

Voor het onderzoeken van de tweede onderzoeksvraag namelijk of een hoger welbevinden over de vriendenkring, meer ervaren sociale steun van ouders en beste vrienden/vriendinnen, de mate van regulier onderwijs gevolgd hebben en een hogere score op extraversie, meer satisfactie over het sociale netwerk voorspellen werd een meervoudige lineaire regressie uitgevoerd. Gedurende dit onderzoek wordt een significantieniveau van $p < .05$ gehandhaafd.

Voor het berekenen van de statistische power werd gebruik gemaakt van het programma G*Power. Bij een steekproef van $N = 77$, een beoogde effectgroot van $\rho = .30$ en $\alpha = .05$ is de power van het onderzoek .98 voor een tweezijdige toets. Er is dus 98% kans dat het gevonden effect ook werkelijk kan worden gevonden in de populatie.

Resultaten

De gemiddelde scores van de participanten op de variabelen werden berekend. De participanten scoorden op de variabele welbevinden over de vriendenkring gemiddeld 7.4 (SD = 2.00). Op extraversie werd gemiddeld 5.56 (SD = .69) gescoord. De gemiddelden van de scores voor sociale steun waren bij ouders 68.64 (SD = 26.23) en bij beste vrienden/vriendinnen 72.70 (SD = 24.00). Op satisfactie over het sociale netwerk scoorden de adolescenten gemiddeld 3.55 (SD = .68). Deze scores zijn ook te zien in Tabel 2.

Er werd gecontroleerd of er aan de aanname van normaliteit werd voldaan. De items leken volgens de Kolmagorov-Smirnov test niet normaal verdeeld ($p \leq .001$ voor alle variabelen), behalve het item voor steun van de ouders ($p = .047$). Maar naar aanleiding van de Normal Q-Q plots werd besloten dat de data niet dermate ver van de regressielijn af lagen om extreme abnormaliteiten aan te nemen. Daarbij komt dat het een kleine steekproef is waardoor de power van de Kolmagorov-Smirnov test kleiner is dan bij een grotere steekproef. Verder bleek dat er geen ernstige uitschieters waren op de variabelen.

Tabel 2

Gemiddelde Scores Participanten (N = 77)

	Minimum	Maximum	Gemiddelde	SD
Welbevinden Vriendenkring	1	10	7.40	2.00
Extraversie	4.33	7.00	5.56	.69
Sociale Steun Ouders	10	100	68.64	26.23
Sociale Steun Beste vrienden/vriendinnen #	10	100	72.70	24.00
Satisfactie Netwerk	2	5	3.55	.68

= N = 74

Vervolgens werd gekeken naar de samenhang van welbevinden over de vriendenkring; de ervaren sociale steun van ouders en beste vrienden/vriendinnen; de mate van regulier onderwijs dat de adolescent heeft gevolgd en de persoonlijkheidsdimensie extraversie, met satisfactie over het sociale netwerk. Hierbij werd een hoge samenhang verondersteld tussen welbevinden over de vriendenkring, ervaren sociale steun van ouders en beste vrienden/vriendinnen en een hogere score op extraversie, met satisfactie over het sociale netwerk. Hiervoor werd gebruik gemaakt van de *Pearson Product-Moment Correlatie Coëfficiënt*. Er bleek sprake te zijn van een significante positieve correlatie tussen welbevinden over de vriendenkring ($p = .007$), ervaren steun van de ouders ($p = .008$), en ervaren steun van beste vrienden/vriendinnen ($p = .031$), met satisfactie over het sociale netwerk (zie Tabel 3). Alle drie de correlaties vallen te beoordelen als zwakke, maar significante correlaties. Dit wil zeggen dat zowel een hogere mate welbevinden over de vriendenkring als meer ervaren steun van ouders en beste vrienden/vriendinnen in verband staan met meer satisfactie over het sociale netwerk. Dit komt deels overeen met de hypothesen, waarbij echter een hoge samenhang werd verwacht. Daarbij komt dat er geen sprake was van een significante correlatie tussen extraversie en satisfactie over het sociale netwerk. Overeenkomstig met de hypothese was er geen sprake van significante correlatie tussen mate van gevolgd regulier onderwijs en satisfactie over het sociale netwerk. Daarbij werden significante correlaties gevonden tussen extraversie ($p < .001$) en sociale steun van beste vrienden/vriendinnen ($p < .001$) met welbevinden over de vriendenkring. En ten slotte

van sociale steun van beste vrienden/vriendinnen met de steun van ouders ($p = .04$). Er werden verder geen trends gevonden.

Tabel 3

Correlaties Tussen Onderzochte Variabelen (N = 74)

Variabelen	1	2	3	4	5	6
1. Welbevinden vriendenkring	-					
2. Soort onderwijs	-.17					
3. Extraversie	.41**	-.12	-			
4. Steun ouders	.03	.02	.13	-		
5. Steun beste vrienden/vriendinnen	.44**	.00	.01	.24*	-	
6. Satisfactie sociaal netwerk	.31**	.09	.05	.30**	.25*	-

** $p < .01$. * $p < .05$.

Daarna werd gekeken of een hoger welbevinden over de vriendenkring, meer ervaren sociale steun van ouders en beste vrienden/vriendinnen, de mate van gevolgd regulier onderwijs en een hogere score op extraversie meer satisfactie over het sociale netwerk kunnen voorspellen. De hypothesen hierbij golden dat een hoger welbevinden over de vriendenkring en een hogere score op extraversie, meer satisfactie over het sociale netwerk voorspellen. Dit werd getoetst met behulp van een multipele lineaire regressie. De multipele lineaire regressieanalyse werd uitgevoerd met als onafhankelijke variabelen sociale steun van ouders en beste vrienden/vriendinnen, welbevinden over de vriendenkring, mate van gevolgd regulier onderwijs en extraversie, en als afhankelijke variabele satisfactie over het sociale netwerk (zie Tabel 4). Er leek geen sprake te zijn van multicollineariteit onder de variabelen ($VIF < 10$). Zowel welbevinden over de vriendenkring ($p = .004$) als ervaren sociale steun van de ouders ($p = .012$) droegen significant bij aan het voorspellen van satisfactie over het sociale netwerk. Sociale steun van beste vrienden/vriendinnen, mate van gevolgd regulier onderwijs en extraversie hadden geen significante voorspellende waarde voor satisfactie over het sociale netwerk. Het model als geheel bleek wel significant voor het voorspellen van satisfactie over het sociale netwerk $F(5, 73) = 4.145$, $p = .002$. Van de variantie werd 48.3% verklaard door dit model ($R^2 = .483$). Hiermee wordt de hypothese bevestigd dat een hoger welbevinden over

de vriendenkring meer satisfactie over het sociale netwerk voorspelt. In plaats van extraversie, wat werd verwacht, blijkt echter ervaren sociale steun van de ouders ook voorspellende waarde te hebben.

Tabel 4

Regressiecoëfficiënten Onderzochte Variabelen (N = 74)

	β	SE	<i>t</i>	<i>p</i>	VIF
1. Welbevinden vriendenkring	.15	.05	2.96	.004	1.60
2. Soort onderwijs	.11	.09	1.13	.262	1.05
3. Extraversie	-.14	.12	-1.15	.254	1.28
4. Steun ouders	.01	.00	2.58	.012	1.09
5. Steun beste vrienden/vriendinnen	.00	.00	.10	.920	1.38

Discussie

Er werd onderzocht wat het verband is tussen welbevinden over de vriendenkring; sociale steun van ouders en beste vrienden/vriendinnen; het soort gevolgd onderwijs en de persoonlijkheidsdimensie extraversie m35 de satisfactie over het sociale netwerk bij adolescenten met een visuele beperking. Vervolgens werd gekeken naar de voorspellende waarde van bovenstaande variabelen op de satisfactie over het sociale netwerk. Binnen het ICF-model wordt het menselijk functioneren beschouwd als een wisselwerking tussen het lichamelijk functioneren, factoren binnen de persoon zelf en factoren uit de omgeving van de persoon. Dit model werd als kader voor huidig onderzoek gebruik. Voorop stond hierbij de vraag of factoren binnen de persoon zelf (extraversie) of binnen de context van de persoon (bijv. soort onderwijs) bepalend waren voor de satisfactie over het sociale netwerk. Hierbij werd ten eerste verwacht dat er een hoge samenhang zou zijn tussen welbevinden over de vriendenkring, ervaren sociale steun van ouders en beste vrienden/vriendinnen en een hogere score op extraversie met satisfactie over het sociale netwerk. Ten tweede werd er verwacht dat een hoger welbevinden over de vriendenkring en een hogere score op extraversie, meer satisfactie over het sociale netwerk voorspelt.

De eerste hypothese werd deels bevestigd door het onderzoek. Het bleek namelijk dat welbevinden over de vriendenkring en de sociale steun van zowel ouders als beste

vrienden/vriendinnen significant samenhangen met satisfactie over het sociale netwerk. Deze samenhang was echter niet sterk, maar zwak. Daarbij komt dat de samenhang met extraversie niet significant bleek. Het onderzoek van Kef & Deković (2004) benadrukte al het belang van zowel de ouders als de leeftijdsgenoten voor het welzijn bij adolescenten met een visuele beperking. Nu wordt echter ook duidelijk dat hoewel bekend is dat dit belang er is, de aanwezigheid ervan ook significant bijdraagt aan de tevredenheid over het sociale netwerk van deze doelgroep. Er werd geen verband gevonden tussen extraversie en satisfactie met het sociale netwerk. Het gevonden verband komt overeen met eerder gedaan onderzoek. Eerder bleek namelijk dat hoewel (ziende) individuen die meer extravert waren een groter netwerk hadden, zij hier niet tevredener over waren (Swickert et. al., 2002). Er werd echter verwacht dat extraversie een andere rol zou hebben bij adolescenten met een visuele beperking omdat zij door hun grotere afhankelijkheid als het ware meer extraversie nodig zouden kunnen hebben om contact te zoeken met anderen. In huidig onderzoek bleek deze verwachting echter niet te worden bevestigd. Met betrekking tot onderwijs bleek al dat het gaan van een adolescent naar regulier onderwijs vaak succesvol verloopt (Jessup et. al., 2016). Ook hadden zowel adolescenten met- als zonder visuele beperking vaak gelijkwaardige niveaus van zelfvertrouwen (Huurre & Komulainen, 1999; Garaigordobil & Bernarás 2009). Omdat het soort gevolgd onderwijs in de onderzoeken geen factor was waarop adolescenten met een visuele beperking sterk van hun ziende leeftijdsgenoten leken te verschillen, werd ook niet verwacht dat dit significant zou samenhangen met de satisfactie over hun sociale netwerk. Het gebrek aan samenhang tussen de mate van gevolgd regulier onderwijs en satisfactie over het sociale netwerk in dit onderzoek, lijkt deze aanname te bevestigen.

De tweede hypothese werd ook deels bekrachtigd. Extraversie bleek namelijk geen voorspellende waarde te hebben voor satisfactie over het sociale netwerk. Het welbevinden over de vriendenkring en steun van de ouders wel. Deze bevindingen komen overeen met de gevonden literatuur. Leeftijdsgenoten worden namelijk steeds belangrijker gedurende de adolescentie (De Wit, Van der Veer & Slot, 1995). Dat leeftijdsgenoten steeds belangrijker worden, zou kunnen verklaren dat het welbevinden over de vriendenkring voorspellend lijkt voor de satisfactie over het gehele sociale netwerk. Ook bleek zoals verwacht dat sociale steun van beste vrienden/vriendinnen geen voorspellende waarde had voor de satisfactie. Waarschijnlijk heft de variabele welbevinden over de vriendenkring dit op, omdat het algehele welbevinden een bredere variabele is. Zo bleken de twee variabelen, welbevinden over de vriendenkring en sociale steun van beste vrienden/vriendinnen, in dit onderzoek ook significant met elkaar samen te hangen. Er werd niet verwacht dat de steun van ouders meer

satisfactie zou voorspellen over het sociale netwerk, omdat verondersteld werd dat welbevinden over de vriendenkring van dermate groot belang zou zijn dat de steun van ouders weg zou vallen. In de literatuur bleek echter wel dat ouders bij adolescenten nog van significant belang bleken voor het welzijn van de adolescenten (Kef & Deković 2004). Hoewel adolescenten onderweg zijn naar het verkrijgen van meer autonomie, hebben zij dit proces nog niet voltooid (Erikson, 1968). Wellicht hebben zij hun ouders daarom nog erg nodig wanneer zij problemen ervaren in hun sociale netwerk. De verkregen steun van ouders bij sociale problematiek zou vervolgens invloed uit kunnen oefenen op de tevredenheid over het sociale netwerk. Ouders kunnen adolescenten wellicht op pad helpen bij het maken van sociale contacten, waardoor zij zich hier vervolgens tevredener over voelen.

Wat niet werd verondersteld maar wel werd gevonden in huidig onderzoek, was dat extravertie en sociale steun van beste vrienden/vriendinnen samen bleken te hangen met het welbevinden over de vriendenkring. Wel werd eerder verwacht dat welbevinden over de vriendenkring een dermate brede variabele is, dat het het effect van sociale steun (wat een minder brede variabele is) op zal heffen. Men zou de samenhang tussen de variabelen kunnen beschouwen als een bevestiging hiervan. Kenmerken van extravertie zijn o.a. open, spraakzaam en niet teruggetrokken zijn (Goldberg, 1992). Wellicht hangen deze kenmerken wel samen met het welbevinden over de vriendenkring, omdat ze ervoor zorgen dat men bijvoorbeeld meer contact heeft met vrienden.

De significante samenhang van steun van ouders en beste vrienden/vriendinnen en welbevinden over de vriendenkring met satisfactie over het sociale netwerk geeft inzicht in welke variabelen van belang zijn voor het vergroten van de satisfactie. De voorspellende waarde van welbevinden over de vriendenkring en sociale steun van ouders lijkt te impliceren dat het vooral de personen zijn die dicht bij de adolescent zelf staan, die ervoor zorgen dat de satisfactie wordt vergroot. Je goed voelen over de vriendenkring die je hebt, en naar je ouders toe (kunnen) gaan voor vragen wanneer er iets spaak loopt in het sociale netwerk, lijkt voor meer satisfactie over het algehele sociale netwerk te zorgen. Hiermee blijkt dat vrienden een dermate grote rol spelen in het leven van de blinde en slechtziende adolescent, dat zij bepalend zijn voor hun algehele gevoel wat betreft hun sociale netwerk. Daarom zou men, wanneer er bijvoorbeeld problemen optreden in de vriendenkring of wanneer een adolescent moeite heeft met het maken van vrienden, dit erg serieus moeten nemen. Ook moet de rol van ouders niet onderschat worden. Hoewel adolescenten dus steeds autonomer worden (Erikson, 1968) blijven ouders tijdens de adolescentie van belang voor de satisfactie over het sociale netwerk.

Daarbij blijkt dat in dit onderzoek de persoonlijkheidsdimensie extraversie geen voorspellende waarde heeft voor de satisfactie over het sociale netwerk van de adolescent met een visuele beperking, en er daarbij ook geen samenhang mee vertoont. Bij ziende adolescenten bleek eerder al dat adolescenten die extravertter waren geen grotere tevredenheid over hun sociale netwerk hadden (Swickert et. al., 2002). In huidig onderzoek lijkt dit ook het geval te zijn. Een eerste implicatie van deze bevinding is dat het belang van extraversie bij adolescenten met een visuele beperking ten opzichte van hun ziende leeftijdsgenoten voor de tevredenheid over hun sociale netwerk, niet verschilt. Adolescenten met een visuele beperking lijken dus op dit vlak geen andere eigenschappen nodig te hebben om even tevreden te zijn als hun ziende leeftijdsgenoten. Zij hoeven bijvoorbeeld niet meer te praten of opener te zijn om even tevreden te zijn over hun sociale netwerk. Dit heeft als gevolg dat hier, bijvoorbeeld in een onderwijssituatie, geen extra nadruk op gelegd hoeft te worden. Een tweede implicatie is dat wel de factoren binnen de omgeving van de adolescent (sociale steun van ouders, welbevinden over de vriendenkring) en geen factoren binnen de adolescent (extraversie) samen lijken te hangen met de tevredenheid over het sociale netwerk. Met betrekking tot het ICF-model lijken dus vooral de factoren uit de omgeving van de adolescent van invloed op de tevredenheid over het sociale netwerk. Een gevolgtrekking hiervan is dat wanneer er bijvoorbeeld sprake is van geen of weinig tevredenheid over het sociale netwerk, er meer mogelijk is voor de verbetering hiervan. Wanneer deze satisfactie namelijk vooral af zou hangen van factoren binnen het individu, zou de satisfactie moeilijker te beïnvloeden zijn. Factoren in de omgeving zijn echter makkelijker te sturen of stimuleren, bijvoorbeeld met behulp van speciale interventies.

Veel mogelijke belangrijke sleutelfiguren in het leven van de adolescent zijn daarentegen in dit onderzoek niet meegenomen. Ook omgevingsfactoren als SES, woonsituatie en ontstaansgeschiedenis van de visuele beperking zijn hier niet meegenomen in het analyseren van de verklaring voor de satisfactie over het sociale netwerk. Wellicht kan de voorspellende waarde van dit onderzoek worden vergroot met het meenemen van o.a. bovenstaande factoren. Ook moet meegenomen worden dat de steekproef van dit onderzoek niet groot is. De deelnemers van dit onderzoek doen daarbij mee met een project gericht op vergroting van de sociale participatie. Deelnemers hebben zich vrijwillig opgegeven. Wellicht heeft de aard van het algehele project invloed op de het soort deelnemers en hiermee de gemiddelde scores van de deelnemers. De grootte van de steekproef en de vrijwillige deelname van de participanten maakt dat resultaten moeilijker generaliseerbaar naar de algehele doelgroep van adolescenten met een visuele beperking. Wellicht zijn deelnemers die

zich bijvoorbeeld niet vrijwillig opgeven voor een project voor vergroting van de sociale participatie onder andere een stuk minder extravert. Binnen deze steekproef was er bijvoorbeeld gemiddeld een redelijk hoge mate van welbevinden over de vriendenkring, extraversie en satisfactie.

Geconcludeerd kan worden dat binnen dit onderzoek er een positieve samenhang bleek te zijn met welbevinden over de vriendenkring en sociale steun van ouders en beste vrienden/vriendinnen met satisfactie over het sociale netwerk bij adolescenten met een visuele beperking. In tegenstelling tot wat werd verondersteld werd er geen samenhang gevonden tussen extraversie en satisfactie over het sociale netwerk. Ook de mate van gevolgd regulier onderwijs bleek niet samen te hangen met de satisfactie. Alleen welbevinden over de vriendenkring en sociale steun van ouders bleken voorspellende waarde te hebben voor de satisfactie. Dit betekent dat binnen de onderzochte variabelen niet de factoren binnen het individu, maar juist factoren uit de omgeving van het individu van invloed blijken op de satisfactie over het sociale netwerk. Implicaties van bovenstaande bevindingen zijn dat het belang van vrienden serieus moet worden genomen en dat de rol van ouders bij de satisfactie over het sociale netwerk niet onderschat mag worden. Dat factoren uit de omgeving van belang lijken voor de satisfactie over het sociale netwerk bij adolescenten met een visuele beperking biedt mogelijkheden voor interventies wanneer er een lagere satisfactie zou zijn.

Referenties

- Bartimeus & Koninklinke Visio. (2012). *Passend Onderwijs voor leerlingen met een visuele beperking*.
- Branje, S. J., Van Lieshout C. F., Gerris, J. R. (2007). Big Five personality development in adolescence and adulthood. *European Journal of Personality*, 21, 45-62.
- Cronenwett, L. R. (1985). Network structure, social support, and psychological outcomes of pregnancy. *Nursing Research*, 34-6, 347-352.
- Datta, P., Talukdar, J. (2015). The impact of vision impairment on students' self-concept. *International Journal of Inclusive Education*, 20:6, 659-672.
- Erikson, E.H. (1968). *Identity, youth and crisis*. New York: Norton.
- Garaigordobil, M., Bernarás, E. (2009). Self-concept, Self-esteem, Personality Traits and Psychopathological Symptoms in Adolescents with and without Visual Impairment. *The Spanish Journal of Psychology*, 12, 149-160.
- Goldberg, L. R. (1990). An Alternative 'Description of Personality': The Big-Five Factor Structure. *Journal of Personality and Social Psychology*, 59-6, 1216-1229.
- Goldberg, L. R. (1992). The development of markers for the Big-Five factor structure. *Psychological Assessment*, 4, 24-42.
- Gringhuis, D., Moonen, J. M. G., Woudenberg, Van, P. A. (2010). Ziekten en Handicaps: Kinderen en Adolescenten – Problemen en Risicosituaties. Houten, Nederland: *Bohn Stafley van Loghum*, 249-275.
- Heppe, E. C. M., Kef, S., Schuengel, C. (2015) Testing the effectiveness of a mentoring intervention to improve social participation of adolescents with visual impairments: study protocol for a randomized controlled trial. *Trials*, 16:506.
- Hinson Langfeld, C. P., Bowscher, J., Maloney, J. P., Lillis, P. P. (1997). Social support: a conceptual analysis. *Journal of Advanced Nursing*, 25, 95-100.
- House, J. S. (1981). *Work, stress and social support*. Addison-Wesley, Reading, MA.
- Huurre, T., M., Komulainen, E. J. (1999). Social Support and Self-Esteem Among Adolescents with Visual Impairments. *Journal of Visual Impairment and Blindness*, 93:1.

- Jessup, G. M., Bundy, A. C., Broom, A., Hancock, N. (2016). The Social Experiences of High School Students with Visual Impairments. *Journal of Visual Impairment & Blindness*.
- Kalksma, S. (2005). *Oog voor elkaar. Onderzoek naar vriendschapsrelaties van jongeren met een visuele beperking*, Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.
- Kef, S. (1997). The Personal Networks and Social Supports of Blind and Visually Impaired Adolescents. *Journal of Visual Impairment & Blindness*, 236-244.
- Kef, S., Hox, J. J., Habekothé, H. T. (2000). Social networks of visually impaired and blind adolescents. Structure and effect on well-being. *Social Networks*, 22, 73-91.
- Kef, S. (2002). Psychosocial adjustment and the meaning of social support for visually impaired adolescents. *Journal of Visual Impairment & Blindness*, 96, 22-37.
- Kef, S. & Deković, M. (2004). The role of parental and peer support in adolescents well-being: a comparison of adolescents with and without a visual impairment. *Journal of Adolescence*, 27, 453-466.
- Krause, N. (1986). Social support, stress, and well-being. *Journal of Gerontology*, 41-4, 512-519.
- Larsen, R., Buss, D., Wismeijer, A. (2013). *Personality Psychology: Domains of Knowledge about Human Nature*. Great Britain, Berkshire: McGraw-Hill Education.
- McCrae, R. R., Terracciano, A. and 78 Members of the Personality Profiles of Cultures Project. (2005). Universal features of personality traits from the observer's perspective: Data from 50 cultures. *Journal of Personality and Social Psychology*, 88, 547-561.
- Meeus, W. (1990). Ouders en leeftijdsgenoten in het persoonlijke netwerk van jongeren. *Pedagogisch Tijdschrift*, 1, 25-37.
- Papadopoulos, K., Papakonstantinou, D., Koutsoklenis, A., Koustriava, E., Kouderi, V. (2015). Social Support, Social Networks, and Happiness of Individuals With Visual Impairments. *Rehabilitation Counseling Bulletin*, 58(4), 240-249.
- Sroufe, L. A., Rutter, M. (1984). The domain of developmental psychopathology. *Child development*, 55, 17-29.
- Swickert, R. J., Rosentreter, C. J., Hittner, J. B., Mushrush, J. E. (2002). Extraversion, social support processes, and stress. *Personality and Individual Differences*, 32, 887-891.

- Tilden, V. P., Weinert, S. C. (1987). Social support and de chronically ill individual. *Nursing Clinics of North America*, 22-3, 613-620.
- Varni, J. W., Setoguchi, Y., Rubenfeld Rappaport, L., Talbot, D. (1991). Psychological Adjustment and Perceived Social Support in Children with Congenital/Acquired Limb Deficiencies.. *Journal of Behavioral Medicine*, 15, 31-44.
- Wit, De, J., Van der, Veer, G., Slot, N. W. (1995). *Psychologie van de Adolescentie* (22^e druk). Baarn, Nederland: HB uitgevers.
- Woud, van der, L., Beliaeva, T. (2015). Rapportage Onderzoek passend onderwijs. *DUO Onderwijsonderzoek*. In samenwerking met: Algemeen Dagblad.